

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ УКРАЇНИ — судинні рослини України, які містять біологічно активні речовини і можуть бути використані в [медицині](#). До Л. р. У. належать 2219 видів. Серед них бл. 10 % (244) складають культивовані та інтродуковані види, решта — дикорослі. З групи культивованих та інтродукованих лікар. рослин 32 види належать до сільськогосподарських культур, 29 — до фруктових, понад 150 видів вирощують як лікарську сировину у спеціалізованих господарствах, ін. — інтродуковані у ботанічних садах та парках. Частину інтродукованих видів застосовують в озелененні та захисних насадженнях, зокрема широкогілочник східний (*Platycladus orientalis*), платан східний (*Platanus orientalis*), горіх маньчжурський (*Juglans mandshurica*), секуринегу напівкущову (*Securinega suffruticosa*), гледичію колючу (*Gleditsia triacanthos*), софору японську (*Sophora japonica*).

Значну кількість лікар. рослин вирощують у спеціалізованих та присадибних господарствах. Серед загальної кількості дикорослих лікар. рослин (1975 видів) лише 486 видів мають ресурсну цінність, тобто формують ресурсозначущі масиви на великих площах (більше 1 га) чи мають значне поширення в Україні, хоча ресурсні масиви формують рідко. До них належать середовищутворювальні види (види родів сосна (*Pinus*), дуб (*Quercus*), брусниця, чорниця, буяхи (*Vaccinium*) тощо) та сировинно цінні види, які відіграють роль домінант певного ярусу чи інгредієнтів рослин. угруповань (крушина ламка — *Frangula alnus*, бузина чорна — *Sambucus nigra*, шипшина — *Rosa* spp., звіробій звичайний — *Hypericum perforatum*, підбіл звичайний — *Tussilago farfara* тощо). Вони мають значне поширення й великі запаси у межах України. Серед них є лікар. рослини, ресурси яких достатні для задоволення наявного попиту на сировину. Однак нині їхня кількість зменшується, тому обсяги використання підлягають жорсткому регламентуванню. Серед таких рослин — конвалія травнева (*Convallaria majalis*), багно звичайне (*Ledum palustre*), брусниця (*Vaccinium vitis-idaea*).

Ресурси 1489-ти видів Л. р. У. мінімальні або відсутні. З них 202 види занесено до Червоної книги України (2009; до попереднього видання занесено 170 видів лікар. рослин), 70 є регіонально рідкісними. Деякі з останніх перебувають під регіон. охороною в усіх областях (анемона лісова — *Anemone sylvestris*, звіробій сланкий — *Hypericum humifusum*, синюха блакитна — *Polemonium caeruleum*). Види конвалія травнева, багно звичайне, вільха сіра (*Alnus incana*) в низці областей занесено до регіонально рідкісних, а в деяких — до сировинно цінних. 1217 видів дикорослих лікар. рослин

мають обмежені ресурси, причому понад 50 % із них значно поширені, однак зростають розсіяно чи спорадично, і їхні популяції не мають сировин. значущості навіть в умовах відсутності впливу деструктив. чинників на біотопи.

До таких належать кукіль звичайний (*Agrostemma githago*), алтея лікарська (*Althaea officinalis*), сокирки Аякса (*Consolida ajacis*), чорнушка польова (*Nigella arvensis*), жовтець золотистий (*Ranunculus auricomus*), жовтець вогнистий (*Ranunculus flammula*), рутвиця орликолиста (*Thalictrum aquilegifolium*), барбарис звичайний (*Berberis vulgaris*), мачок рогатий (*Glaucium corniculatum*), рутка лікарська (*Fumaria officinalis*), лещиця гостролиста (*Gypsophila acutifolia*), куколиця біла (*Melandrium album*), смілка зеленкувата (*Silene chlorantha*), грушанка середня (*Pyrola media*), переступень білий (*Bryonia alba*), чебрець Маршалла (*Thymus marschallianus*) та ін. На всій чи майже всій тер. України поширені лише 169 видів дикорослих лікар. рослин, більшість із яких належить до синантроп. флори (види родів лопух (*Arctium*), полин (*Artemisia*), лутига (*Atriplex*), будяк (*Carduus*), осот (*Cirsium*), лобода (*Chenopodium*), а також волошка синя (*Centaurea cyanus*), чистотіл великий (*Chelidonium majus*), болиголов плямистий (*Conium maculatum*), цикорій дикий (*Cichorium intybus*) тощо). Вони розподілені нерівномірно: більшість відсутні чи зрідка трапляються у високогір. р-нах Карпат та Полинному Степу.

Найбільшу видову різноманітність лікар. рослин виявлено в лісостеповій зоні (1337 видів). Серед них частка видів, основні ресурси яких зосереджені в межах цієї зони, становить менше 1 % (деревій щетинистий — *Achillea setacea*, ваточник сирійський — *Asclepias syriaca*, суниця зелені — *Fragaria viridis*, жостір проносний — *Rhamnus catharticus*, чебрець Маршалла). Більшість із сировин. видів є ресурсозначущими також у сусідніх зонах: гадючник в'язолистий (*Filipendula ulmaria*), звіробій звичайний, материнка звичайна (*Origanum vulgare*), шипшина собача (*Rosa canina*), чебрець блошиний (*Thymus pulegioides*) тощо.

Друге місце за різноманітністю лікар. рослин займає Полісся, де зростає 965 видів, зокрема 62 сировинно цінні. Тут зосереджені основні ресурси багна звичайного, журавлини болотної (*Oxycoccus palustris*), чебрецю повзучого (*Thymus serpyllum*), лепехи звичайної (*Acorus calamus*), берези повислої або бородавчатої (*Betula pendula*), вересу звичайного (*Calluna vulgaris*), конвалії звичайної, щитника чоловічого (*Dryopteris filix-mas*), крушини ламкої, цмину піщового (*Helichrysum arenarium*), сухоцвіту багнового (*Gnaphalium uliginosum*), ялівцю звичайного (*Juniperus communis*), брусниці

звичайної, чорниці (*Vaccinium myrtillus*), лохини, буяхів (*Vaccinium uliginosum*).

Одним із найцінніших екологічно чистих сировин. регіонів України є Карпати. У гірських районах зростає 741 вид лікар. рослин. У значних обсягах тут заготовляють сировину 40-а дикорослих видів. Більше різноманіття лікар. рослин виявлено на Прикарпатті та Закарпатті (відповідно, 847 та 812 видів). Серед видів, основні сировинні ресурси яких зосереджені в Карпатах та прилеглих регіонах, — астранція велика (*Astrantia major*), ялиця біла (*Abies alba*), аконіт молдавський (*Aconitum moldavicum*), арніка гірська (*Arnica montana*), арункус дводомний, звичайний (*Aruncus dioicus*), відкасник безстебловий (*Carlina acaulis*), волошка фригійська вкорочена (*Centaurea phrygia*), пізньоцвіт осінній (*Colchicum autumnale*), глід колючий (*Crataegus oxycantha*), звіробій плямистий (*Hypericum maculatum*), щавель альпійський (*Rumex alpinus*), живокіст серцеподібний (*Symphytum cordatum*), чебрець чергововолосистий (*Thymus alternans*), чемериця біла (*Veratrum album*).

У степовій зоні України виявлено 896 видів лікар. рослин, однак ресурсний потенціал більшості з них обмежений через високий рівень господарської освоєності території. Серед 23-х сировин. видів тут зосереджені осн. ресурси чебрецю двовидного (*Thymus dimorphus*), ромашки лікарської (*Matricaria recutita*), звіробою стрункого (*Hypericum elegans*), кринитарії волохатої (*Crinitaria villosa*), а також видів родів глід та шипшина. У Приазов'ї зосереджені основні локалітети солодки голої (*Glycyrrhiza glabra*), однак ресурсне значення вона не має і занесена до останнього видання Червоної книги України.

У лісостеп. р-нах та Степу (аж до передгір. р-нів Криму) спорадично поширений горлицвіт весняний (*Adonis vernalis*), його ресурси обмежені, і він також занесений до остан. вид. Червоної книги України. Велике різноманіття лікар. рослин характерне для передгір. та гір. р-нів Криму. Тут зростає 938 видів лікар. рослин, з них 243 види, які не трапляються в ін. регіонах України. Найбільшу сировинну значущість тут мають глід, шипшина, чебрець Каллье (*Thymus callieri*), материнка звичайна, м'ята довголиста (*Mentha longifolia*), звіробій звичайний; у Приазов'ї — ромашка лікарська.

Офіц. медицина України використовує бл. 200 видів судин. рослин. У Державній фармакопеї України наявна інформація про сировину чи продукти її перероблення 124-х видів лікар. рослин, з них 25 видів — дикорослі, 22 — дикорослі й культивовані (трапляються у природ. угрупованнях, вирощують з метою одержання сировини або завозять сировину з ін. держав), 20 — наявні в Україні лише в культурі. До Держ. фармакопеї України також занесено 57 видів лікар. рослин, сировину яких завозять в Україну з ін. держав. У Держ. реєстрі лікар. засобів України за останні 5 р. зафіксовано бл. 1 тис. фітопрепаратів, виготовлених із сировини лікар. рослин чи з використанням біологічно актив. сполук рослин.

походження. З них 533 препарати вітчизн. виробництва, 460 — імпортовані. До складу цих препаратів входять сировина чи діючі речовини з сировини майже 130-ти видів лікар. рослин. Серед них понад 70 видів є дикорослими в Україні, хоча частину з них вирощують на сировину або імпортують для забезпечення підвищеного попиту.

Серед дикорослих Л. р. У. для виробництва фітопрепаратів найбільшим попитом користується сировина валеріани лікарської (входить до складу 35-ти препаратів). Оскільки в Україні вона має обмежені природні ресурси, низка госп-в вирощує її на сировину. До лікар. рослин, що мають значні ресурси в Україні, належать глід (входить до складу 26-ти препаратів), кропива собача п'ятилопатева (*Leonurus villosus*; 22), звіробій звичайний (19), бузина чорна, деревій звичайний (*Achillea millefolium*) та шипшина (по 16), хвощ польовий (*Equisetum arvense*; 14), кропива дводомна (*Urtica dioica*; 12), подорожник великий (*Plantago major*; 11). Для виробництва фітопрепаратів також широко використовують культивовану сировину хмелю (*Humulus*; 20 фітопрепаратів) та солодки голої (17). Оскільки солодка гола занесена до Червоної книги України, попит на її сировину задовольняють переважно за рахунок імпорту з країн Серед. Азії.

Культивовану та імпортовану сировину застосовують також для виробництва фітопрепаратів (14) з рідкісного виду — беладонни звичайної (*Atropa belladonna*). Сировину лепехи звичайної використовують в Україні лише з природ. середовища (для виготовлення 14-ти фітопрепаратів: «Фітодент», «Бронхофіт», «Імунофіт», бальзам «Вігор», «Вікаїр», «Аллотон» та ін.), оскільки створити умови для її культивування складно. Ресурси лепехи звичайної скорочуються через осушення заплав річок у рівнинних поліських та лісостепових районах України, тому в більшості областей заготівлю її кореневищ заборонено.

Існує необхідність пошуку альтернатив. джерел сировини. На фармацевт. ринку України зареєстровано по 7–9 фітопрепаратів, до складу яких входять сировина або діючі речовини з буркуну лікарського (*Melilotus officinalis*), материнки звичайної, перстачу прямостоячого (*Potentilla erecta*), полину гіркого (*Artemisia absinthium*), софори японської, споришу (*Polygonum aviculare*), чебрецю повзучого та чистотілу великого. Це перспективні сировинні види, які мають значні природні ресурси в Україні. До видів лікар. рослин, які мають знач. ресурс. потенціал, але їхня сировина користується невеликим попитом, належать: грицики звичайні (*Capsella bursa-pastoris*; 4 фітопрепарати), дуб звичайний (*Quercus robur*; 4), золотарник канадський (*Solidago canadensis*; 4), конвалія (5), крушина ламка (5), кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale*; 6), підбіл звичайний (4), чорниця (3) та ін.

На фармацевтичному ринку України з'являються нові фітопрепарати з лікар. рослин, сировину яких раніше не

використовували чи використовували обмежено в офіційній медицині, зокрема «Протефлазид», «Флавозид», «Імунофлазид» з умістом актив. сполук щучки дернистої (*Deschampsia caespitosa*) та куничника наземного (*Calamagrostis epigejos*); «Трібестан» з якірців сланких (*Tribulus terrestris*) тощо. Для виробництва деяких фітопрепаратів використовують сировину виключно культивованих рослин, а саме листки м'яти перцевої (*Mentha piperita*), суцвіття нагідок лікарських (*Calendula officinalis*), корені петрушки кучерявої (*Petroselinum crispum*), свіжі корені селери (*Apium graveolens*), плоди розторопші (*Silybum marianum*) та ін. У мінімальних кількостях застосовують сировину багатьох лікар. рослин для виробництва **гомеопатичних засобів**: арніки гірської, барбарису, болиголова плямистого, пізноцвіту осіннього, переступня білого, аконіту (*Aconitum* spp.) та рододендронів (*Rhododendron* spp.).

Одним із провід. виробників лікар. трав є підприємство «Укрліктрави». Перероблення лікар. рослин. сировини та виробництво фітопрепаратів зосереджені переважно в Києві («Київмедпрепарат», Борщагів. хім.-фармацевт. завод, Київ. вітамін. завод, «Фармак», Експерим. завод мед. препаратів Інституту біоорган. хімії та нафтохімії НАНУ, «Екофарм» та ін.), Київ. обл. («Біофарма», Біла Церква; «Астрафарм», Вишневе; «Агрофарм», Ірпінь та ін.), Харкові (Дослід. завод Держ. наук. центру лікар. засобів і мед. продукції, Фармацевт. компанія «Здоров'я», «Стома», Хім.-фармацевт. завод «Червона зірка», «Лекхім-Харків» та ін.), Луганську

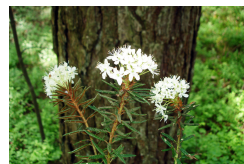
(Луган. обл. «Фармація» та ін.) та Житомирі (Фармацевт. ф-ка, «Ліктрави» та ін.). Важливими центрами виробництва фітофармацевт. продукції також є «Галичфарм» (Львів), Фармацевт. ф-ка «Віола» (Запоріжжя), «Лубнифарм», Нац. гомеопат. спілка (обидва — Лубни Полтав. обл.), «Сумифітофармація», «Біолік» (Ладизин Вінн. обл.), «Фітолік» (Івано-Франківськ), «Тернофарм» (Тернопіль), «Ліки Кіровоградщини» (Кіровоград), «Сарепта» (Донецьк), «Фітофарм» (Артемівськ Донец. обл.), «Аветра» (Ужгород), «Вітаміни» (Умань Черкас. обл.) та ін. Вивченням лікар. рослин займаються Інститут ботаніки НАНУ (Київ), Дослідна станція лікар. рослин Інституту агроєкології і природокористування НААНУ (с. Березоточа Лубен. р-ну) та ін.

Рекомендована література

1. Medicinal plant resources in Ukraine. Melbourne, 2000;
2. Мінарченко В. М., Тимченко І. А. Атлас лікарських рослин України. К., 2002;
3. Мінарченко В. М. Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення). К., 2005;
4. Мінарченко В. М., Махія Л. М., Середа П. І. Медична ботаніка: Підруч. К., 2009;
5. Мінарченко В. М. Ресурсознавство. Лікарські рослини: Навч. посіб. К., 2014.

В. М. Мінарченко

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Лікарські рослини України / В. М. Мінарченко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55467>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).